

ЕВОЛЮЦІЯ СИСТЕМНИХ ЗМІН У МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У статті було досліджено закономірності еволюційних змін у міжнародних відносинах країн Центрально-Східної Європи. З'ясовано сучасну типологію та структуру регіонів. Запропоновано понятійний апарат різних типів регіонів та їх вплив на міжнародне соціально-економічне співробітництво. Автори у роботі визначили парадигму розвитку регіонів у системі міжнародних відносин та з'ясували концептуальні положення міжнародної регіональної співпраці, де транскордонний регіон є основою євро регіону та міжнародних відносин. У роботі проаналізовано принципи міжнародних відносин та регіонального співробітництва, зокрема світову економіку визначено як стратегічний ресурс розвитку транскордонного регіону. Авторами було визначено характерні ознаки інтеграційних процесів у міжнародних відносинах на міждержавному та міжрегіональному рівнях. Обґрунтовано систему суспільно-економічних просторових зв'язків у процесі міжнародних відносин. Дається аналіз складових діяльності міждержавних кластерних об'єднань, які знаходяться під впливом кластероутворюючих чинників (концентрація, комунікація та конкуренція), а також кластеропідтримуючих (спеціалізація, співробітництво та синергія). Авторами побудовано структурну модель механізму трансформації системи міжнародних економічних відносин між Україною та країнами ЄС.

Ключові слова: міжнародні відносини, регіон, транскордонний регіон, євро регіон, трансформація, синергія, спеціалізація, кооперація, кластерні об'єднання, суспільно-економічні просторові взаємозв'язки, глобалізація, інтеграційні зв'язки, флуктуація, субсидіарність.

ZHURBA I. Y., CHUPYRA V. V.
Khmelnitsky National University

EVOLUTION OF SYSTEM CHANGES IN INTERNATIONAL RELATIONS OF THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

This article investigated patterns of evolutionary changes in international relations in Central and Eastern Europe. It was found modern typology and structure of the region. A conceptual framework of the different types of regions and their impact on international economic cooperation. The author identified in the regional development paradigm in international relations and found conceptual provisions of international regional cooperation, where cross-border region is the basis for the European region and international relations. The paper analyzes the principles of international relations and regional cooperation, including the global economy is defined as a strategic resource of cross-border region. The author was identified characteristic features of integration processes in international relations at the international and interregional levels. The system of socio-economic spatial relations in the international relations. The analysis of the components of interstate cluster groups that are influenced cluster formed factors (concentration, communication and competition) and cluster support factors (specialization, cooperation and synergies). The author has constructed a structural model of the mechanism of transformation of international economic relations between Ukraine and the EU.

Keywords: international relations, region, cross-border region, Euroregion, transformation, synergy, specialization, cooperation, cluster associations, socio-economic spatial relationships, globalization, integration links, fluctuation, subsidiarity.

Актуальність проблеми. В умовах розширення Європейського Союзу (ЄС) та активізації світових глобалізаційних процесів зростає роль регіону у системі міжнародних відносин. Особливої актуальності набуває дане дослідження у контексті підписання угоди про Асоціацію та поглиблену Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, а також реалізації програми „Східне партнерство”. Міжнародні відносини є одним із найскладніших об'єктів наукового пізнання, вони виконували важливу роль у житті будь-якої держави, суспільства. Їх значення особливо зростає нині, коли всі держави взаємопов'язані в розгалуженій мережі різноманітних взаємодій, що впливають на долю всього людства [1].

Розвиток сучасної системи міжнародних відносин, початок якого позначений суспільними, економічними та політичними подіями кінця 80-х – 90-х рр. минулого століття, зумовлений впливом різних чинників регіонального і глобального рівня. Взаємовідносини міжнародно-політичних учасників, кількість яких постійно зростає, а ступінь взаємозалежності посилюється, перебувають під впливом складних та багатограних регіональних і глобалізаційних процесів, які разом з іншими чинниками зумовлюють динамізм і постійну трансформацію системи міжнародних відносин. Внаслідок цього ускладнюється аналіз напрямів подальшої трансформації сучасної системи міжнародних відносин, що актуалізує вивчення закономірностей такого суперечливого процесу. Саме тому проблема трансформації міжнародних відносин інформаційної доби привертає увагу представників різних наукових шкіл, є предметом наукового аналізу академічної спільноти в країнах євроатлантичної політичної та культурної орієнтації [1; 8; 9].

Основою міжнародних відносин є взаємодія між регіонами, зокрема на мезо-, макро- та міжнародному ієрархічних рівнях. З'ясуємо типи регіонів та особливості співробітництва між ними:

Транскордонний регіон – транскордонне співробітництво (cross-border co-operation) багатостороннє співробітництво між суміжними територіями по різні боки кордонів.

Внутрішній регіон – міжтериторіальне співробітництво (inter-territorial co-operation)

багатостороннє співробітництво між несуміжними територіями.

Транснаціональний регіон – транснаціональне співробітництво (transnational co-operation) співпраця між національними, регіональними і місцевими органами влади відповідно до транснаціональних програм [2–4].

Зазначимо, що в умовах розширення Європейського Союзу (ЄС) та активізації світових глобалізаційних процесів зростає роль соціальної, економічної, політичної, освітньої складових регіонального розвитку у системі міжнародних відносин. Такі взаємовідносини дають можливість активізувати економічну діяльність на рівні регіону, у тому числі на транскордонних територіях та впливає на зростання їхньої конкурентоспроможності [2–5].

На початку третього тисячоліття науковцями Європейського Союзу було обґрунтовано сучасну парадигму просторового облаштування території на рівні регіону. Вона характеризується особливістю використання механізмів та інструментів в усуненні диспропорції регіонального розвитку на різних його рівнях, в ефективній мобілізації потенціалу природних ресурсів і запровадженні засад субсидіарності. Застосовуючи цей принцип, регіони ЄС, а це повинно бути уроком для України, налагодили взаємозв'язки на різних рівнях ієрархічної підпорядкованості між гілками законодавчої і виконавчої влади, об'єднавши регіональний потенціал для розв'язання спільних проблем [6, 7].

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. З кінця 90-их років ХХ ст. виникла потреба у системному дослідженні проблем міжнародних відносин основою яких є регіональне співробітництво. Значну увагу у своїх дослідженнях з регіональної проблематики міжнародних відносин приділяли: Д. Віллєрс (Німеччина); Г. М. Чуді, Р. Ратті (Швейцарія); А. Стасяк, П. Еберхардт, З. Зьоло, П. Коморницький, З. Макела, Р. Федан, М. Ростішевський (Польща); П. Кузьмичин, Ю. Тей (Словаччина), Б. Борисов, М. Ілева (Болгарія); В. Білчак, Л. Вардомський, С. Романов, Й. Зверев (Росія), а також вітчизняні вчені, зокрема О. Амоша, П. Беленький, В. Будкін, В. Боршевський, О. Гонга, М. Долішній, І. Журба, В. Євдокименко, І. Кістерський, Є. Кіш, М. Лендєл, Н. Луцишин, П. Луцишин, В. Ляшенко, Ю. Макогон, Н. Мікула, В. Мікловда, А. Мокій, В. Пила, С. Писаренко, І. Студенніков, А. Філіпенко, В. Чужиков, О. Чмир, І. Школа та інші. Переважна більшість зазначених дослідників торкались питань соціальної, економічної основи розвитку різних типів регіонів та їх організаційно-функціональних складників – єврорегіонів. Проте проблеми трансформації системи міжнародних відносин ЄС – країни Східної Європи в умовах розширеного ЄС та визначення місця і ролі у цьому процесі України потребують подальших досліджень на засадах сучасних теоретичних та методологічних підходів стосовно новітніх імперативів політичного та соціально-економічного розвитку.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є наукове обґрунтування закономірностей, результатів та перспектив трансформації системи міжнародних відносин між країнами Центрально-Східної Європи і місце України в цьому процесі. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сучасну типологію та структуру регіонів; визначити парадигму розвитку регіонів у системі міжнародних відносин; з'ясувати концептуальні положення міжнародної регіональної співпраці; проаналізувати принципи міжнародних відносин та регіонального співробітництва; визначити характерні ознаки інтеграційних процесів у міжнародних відносинах на міждержавному та міжрегіональному рівнях; обґрунтувати систему суспільно-економічних просторових зв'язків у процесі міжнародних відносин; проаналізувати складові діяльності міждержавних кластерних об'єднань; побудувати структурну модель механізму трансформації системи міжнародних економічних відносин між Україною та країнами ЄС.

Викладення основного матеріалу дослідження. Варто зазначити, що дослідження еволюції системних змін у міжнародних відносинах країн Центрально-Східної Європи на даному етапі є надзвичайно актуальним. Доведено, що в результаті аналізу оцінки наявного теоретичного і практичного досвіду функціонування міжнародних відносин між ЄС і Україною в основі яких є регіональна співпраця, ми можемо сформулювати парадигму як сукупність теоретичних положень і основоположних принципів регіональної співпраці, зокрема транскордонного співробітництва (рис. 1).

Отже у цьому контексті міжнародні відносини в основі яких є регіон (різних ієрархічних рівнів) виступає як: а) основа міжрегіонального, транскордонного та міждержавного співробітництва, база формування єврорегіону та міжнародних економічних відносин; б) частина світового економічного простору, що має ресурсну базу і певну свободу дій для входження в світову економіку; в) самодостатня одиниця в національно-господарському комплексі країни, наділена певними правами і відповідальністю; г) суб'єкт національно-господарського комплексу країни, що акумулює сучасні технології регіонального управління для досягнення якнайкращої структури валового регіонального продукту; д) частина національної інноваційної системи, що забезпечує реалізацію її цільових показників і напрямів [5–7].

Доведено, що особливого наукового та прикладного значення набувають проблеми, пов'язані із наявністю економічних флуктуацій (коливання – багаторазові циклічні зміни макроекономічних показників) у транскордонному співробітництві. Флуктуації можна охарактеризувати наступними властивостями: а) волатильністю; б) періодичністю; в) інертністю [2; 3].

Потрібно періодично відновлювати втрачену рівновагу виробництва, обміну, розподілу,

споживання у процесі міжнародних економічних відносин, враховуючи вплив чинників циклічності соціально-економічної діяльності і визначаючи стратегію сталого розвитку.

Рис. 1. Сучасна парадигма розвитку регіонів у системі міжнародних відносин [3]

Встановлено, що одним із концептуальних положень нової парадигми транскордонного співробітництва є відображення транскордонного регіону як відкритої системи, що взаємодіє із світовим економічним середовищем, при цьому світова економіка розглядається як стратегічний ресурс розвитку певного типу регіону.

Доведено, що міжнародні економічні відносини є основою світових економічних інтеграційних процесів, під якими розуміємо об'єднання стійких зв'язків і залежностей в соціально-економічній, політичній і геополітичній сферах на міжрегіональному і міждержавних рівнях [2, 3, 6, 7].

Таким чином, інтеграційні процеси – це процеси багаторівневі, що охоплюють різноманітні зв'язки, відносини, структури (табл. 1).

Обґрунтовано тенденції прояву інтеграційних процесів на транскордонному і міжрегіональному рівнях. Відзначено, що чим більше транскордонний регіон використовує потенціал міжнародного поділу праці, тим вищі темпи його економічного зростання.

У результаті дослідження з'ясовано систему суспільно-економічних просторових міждержавних відносин (рис. 2).

Доведено, що основою міждержавних виробничо-економічних систем є регіональні енерговиробничі цикли та кластери. З'ясовано, що регіональні енерговиробничі цикли – це вся сукупність виробничих процесів, які послідовно розгортаються у транскордонному економічному районі на основі поєднання певних видів енергії та економічної сировини від первинних форм добування і збагачення до одержання всіх видів готової продукції, які можна виробляти на місці, виходячи з наближення виробництва до джерел сировини й енергії та раціонального використання усіх компонентів сировини й енергетичних ресурсів по різні боки кордону сусідніх держав.

Основою трансформації міжнародних економічних відносин між Україною і ЄС є кластери. На основі дослідження зроблено висновок, що формування прикордонних кластерних моделей в економіці Україною та ЄС перебуває між двома умовно окресленими „трикутниками”: кластероутворюючим – три „К” (концентрація, комунікація й конкуренція) і кластеропідтримуючим – три „С” (спеціалізація, співробітництво й синергія) (рис. 3).

Характерні ознаки інтеграційних процесів у міжнародних відносинах на міждержавному та міжрегіональному рівнях [3]

Типи інтеграційних зв'язків	Міжрегіональний рівень	Міждержавний рівень
1. Економічні, зокрема: 1.1. Розвиток виробничо-економічних зв'язків	Між регіонами України та країнами ЦСЄ	Інвестиційні процеси, створення спільних підприємств
1.2. Розвиток торговельних зв'язків	Між регіонами Центральної та Східної Європи	Зовнішньоекономічні торговельні зв'язки
1.3. Створення, розвиток загальних ланок, об'єктів інфраструктури	Залізничних, автомобільних доріг, нафтогазопроводів, енергетичних мереж, комунікацій зв'язку міжрегіонального значення	Залізничних, автомобільних доріг, нафтогазопроводів, енергетичних мереж, комунікацій зв'язку транскордонного значення по різні боки державних кордонів
1.4. Розвиток перевезень вантажів і пасажирів	Залізничних, морських, річкових, авіаційних, автомобільних міжрегіонального значення	Залізничних, морських, річкових, авіаційних, автомобільних шляхів міжнародного значення
1.5. Розвиток об'єктів ринкової інфраструктури	Торговельних центрів, валютних бірж, банків і їх філій, інформаційних і виставкових центрів, що виконують міжрегіональні функції	Торговельних центрів, валютних бірж, банків і їх філій, інформаційних і виставкових центрів, що виконують міждержавні функції
2. Гуманітарні зв'язки	Внутрішній туризм, спортивно-культурні, науково-технічні, інформаційні обміни	Міжнародний туризм, спортивно-культурні, науково-технічні, інформаційні обміни між державами-сусідами
3. Екологічні зв'язки	Розвиток ланок екологічного моніторингу, формування загальних територій, що особливо охороняються, комісії, експедиції та інші зв'язки міжрегіонального значення	Розвиток ланок екологічного моніторингу, формування загальних територій, що особливо охороняються, комісії, експедиції і інші зв'язки міждержавного значення

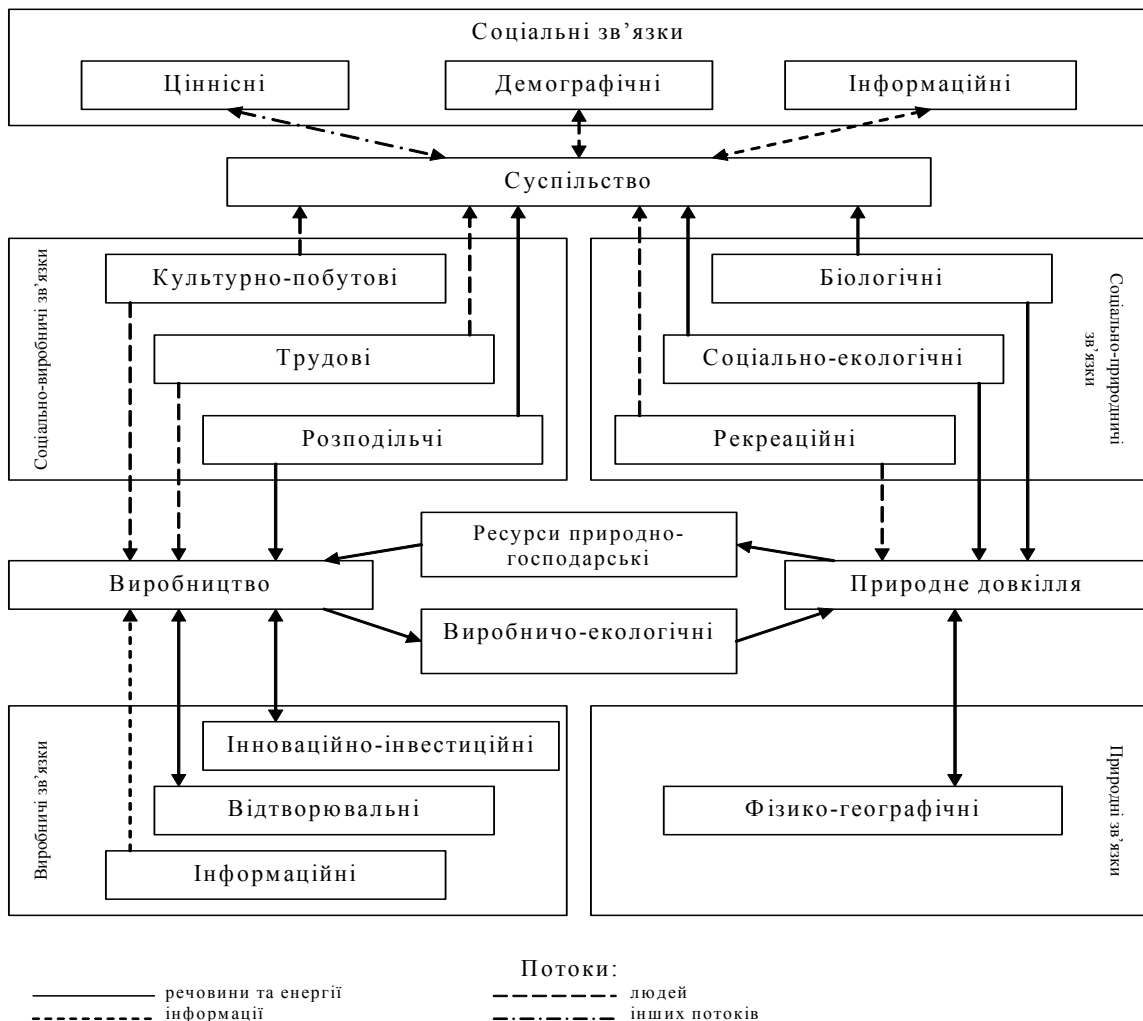

Рис. 2. Система суспільно-економічних просторових зв'язків у процесі міжнародних відносин [2, 3]

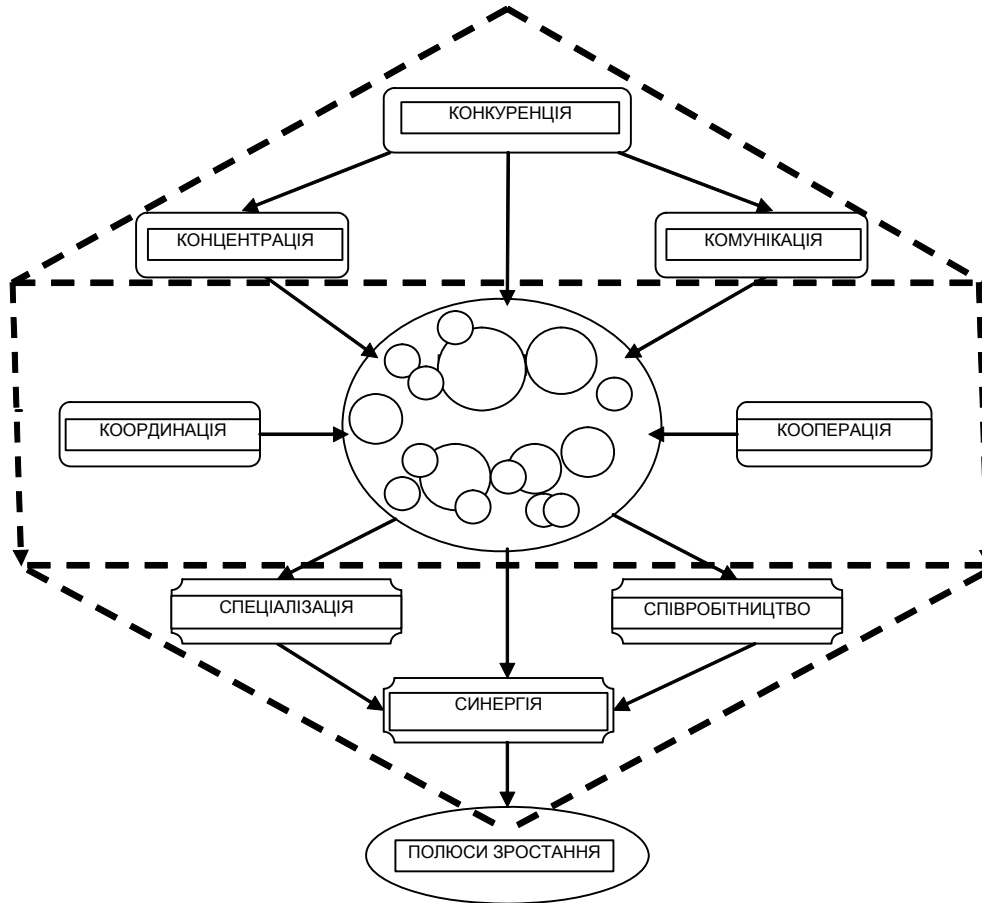

Рис. 3. Складники діяльності міждержавних кластерних об'єднань [3]

Три „К” є додатковими умовами глобалізації та транскордонного співробітництва, що об'єктивно приводять до появи в окремих адміністративно-територіальних одиницях нових утворень типу кластерів.

У статті проаналізовано структурну модель механізму трансформації системи міжнародних відносин між Україною і ЄС. Для того, щоб обґрунтувати основні напрями удосконалення механізму трансформації міжнародних економічних відносин України з країнами ЄС, необхідно з'ясувати передусім суть самого механізму (рис. 4).

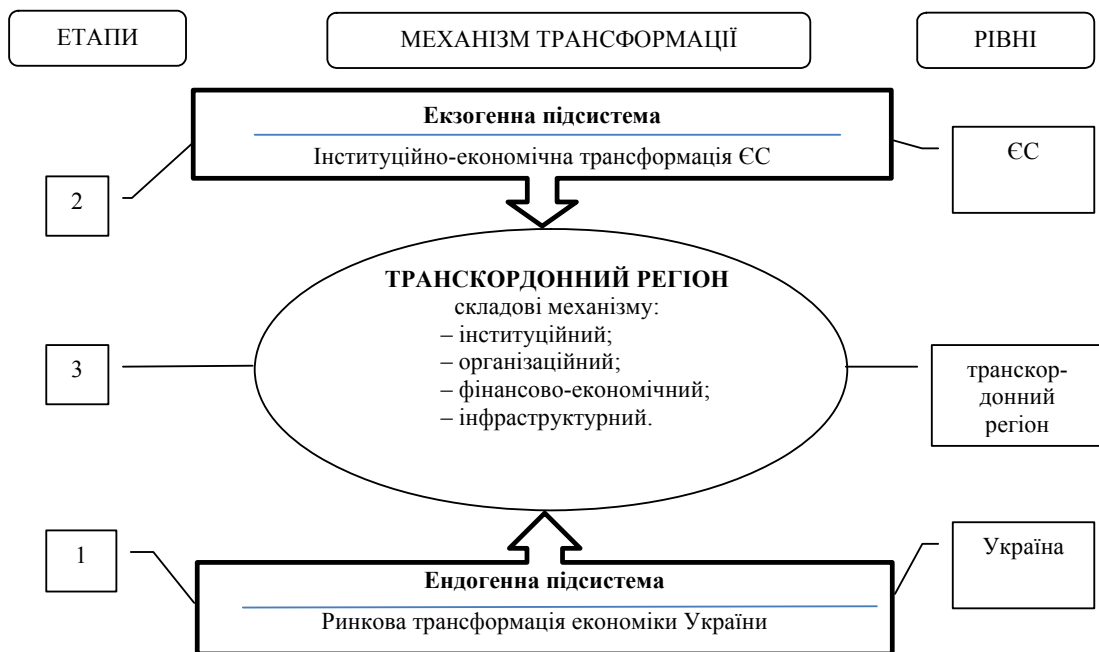

Рис. 4. Структурна модель механізму трансформації системи міжнародних економічних відносин Україна – ЄС [3]

Цей механізм складається з внутрішньої (ендогенної-1) та зовнішньої (екзогенної-2) підсистем. Особливості ендогенної підсистеми полягають у якісній динаміці ринкової трансформації економіки України, екзогенної – в еволюційній закономірності інституційно-економічної трансформації країн Європейського Союзу. Екзогенна та ендогенна підсистеми утворюють цілісну систему (3), що взаємодіє та формує трансформаційний ефект лише на рівні транскордонного регіону. Отже, транскордонний регіон – це той „будівельний майданчик”, соціально-економічний рівень, на якому починаються соціально-економічні трансформаційні зміни з подальшим розповсюдженням цього ефекту на всю територію сусідніх держав по різні боки кордонів.

Висновки

У результаті написання статті зроблено наступні висновки:

З'ясовано сучасну типологію та структуру регіонів. Запропоновано понятійний апарат різних типів регіонів та їх вплив на міжнародне економічне співробітництво. Визначено парадигму розвитку регіонів у системі міжнародних відносин та з'ясовано концептуальні положення міжнародної регіональної співпраці, де транскордонний регіон є основою євро регіону та міжнародних відносин.

Проаналізовано принципи міжнародних відносин та регіонального співробітництва, зокрема світову економіку визначено як стратегічний ресурс розвитку транскордонного регіону. Було з'ясовано характерні ознаки інтеграційних процесів у міжнародних відносинах на міждержавному та міжрегіональному рівнях. Обґрунтовано систему суспільно-економічних просторових зв'язків у процесі міжнародних відносин.

Дано аналіз складових діяльності міждержавних кластерних об'єднань, які знаходяться під впливом кластероутворюючих чинників (концентрація, комунікація та конкуренція), а також кластеропідтримуючих (спеціалізація, співробітництво та синергія). В результаті дослідження побудовано структурну модель механізму трансформації системи міжнародних економічних відносин між Україною та країнами ЄС.

Література

1. Каплан М. Вклад в системное исследование международных отношений / М. Каплан // Теория международных отношений : хрестоматия / сост., науч. ред. П. А. Цыганкова. – М. : Гардарики, 2002. – С. 214.
2. Журба І. Є. Транскордонне співробітництво країн Центральної та Східної Європи в умовах розширеного ЄС (питання теорії та практики) : монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – 311 с.
3. Журба І. Є. Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до ЄС : монографія / І. Є. Журба. – Хмельницький : ХНУ, 2012. – 276 с.
4. Журба І. Є. Тенденції розвитку транскордонного співробітництва України // Україна на шляху до європейської інтеграції: економічна безпека, переваги вибору / І. Є. Журба ; за заг. ред. В. М. Нижника. – Хмельницький : ХНУ, 2008. – С. 63–110.
5. Журба І. Є. Економічна природа транскордонного співробітництва / І. Є. Журба // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2012. – № 4, Т. 2. – С. 36–42.
6. Журба І. Є. Інтеграційні імперативи розвитку транскордонного співробітництва країн Центральної та Східної Європи / І. Є. Журба // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія економічні науки. – 2014. – Вип. 5, част. 1. – С. 61–65.
7. Журба І. Є. Методологічні основи трансформації транскордонного співробітництва держав Центрально-Східної Європи / І. Є. Журба, А. П. Румянцев // Економіка ринкових відносин : науковий журнал / Київський університет ринкових відносин. – 2014. – № 1. – С. 11–17.
8. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин: підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – 2-е вид., перероблене і доп. – К. : Кобза, 2003. – 528 с.
9. Rosenau J. The Study of World Politics. Volume 1: theoretical and methodological challenges / J. Rosenau. – London ; New York : Routledge, 2006. – 301 p.
10. Wallerstein I. The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century / I. Wallerstein. – California : University of California Press, 2011. – 440 p.

Надійшла 19.05.2016; стаття прорецензована редакційною колегією